

Az Elég közgazdaságtana

Minden társadalomnak fel kell tennie magának a kérdést, hogyan bánik a kigazdálkodott társadalmi termékkel. Mire használja fel? Paloták építésére? Háborúkra? A régi Izrael világos döntést hozott: A kigazdálkodott nyereség elsősorban nem a gazdagság felhalmozását szolgálja, hanem „gazdálkodástól mentes” idővé kell össztársadalmilag átalakítani: szombattá és szombatévvé. Azáltal, hogy az egész társadalom gazdaságának fölöslegét mindenki számára való idővé alakítja át, a Biblia választ ad a gazdálkodás értelmének kérdésére.

A szombat annak az *életművészetnek* a jelképe, amelynek tudomása van arról, hogy létezik az Elég. A hatnapi munka elég hét napra. Hatévi munka után minden szükségesebből van elég ahhoz, hogy az elkövetkező szombatévben is lehessen élni. Az „elég” kulturális és etikai kategória, amelyet a gazdasági és technológiai lehetőségeknek megfelelően kell konkrét tartalommal megtölteni. Az „elég” tudata korlátok közé szorítja a kapzsiságot és a növekedés kényszerét.

Erich Fromm mutatott rá arra, hogy a szombat olyan nap, amelyen „az ember úgy él, mintha semmit sem birtokolna, mintha nem követne más célt azon kívül, hogy létezzék, azaz kibontakoztassa lényegi képességeit – imádkozzék, tanuljon, egyék-igyék, énekeljen, szeressen”. A szombat a gazdálkodástól megszabadított idő, amely ugyanakkor éppen a munka világának rabszolgái számára biztosítja az emberiség játékterét. Senki ne mondhassa: annyira lefoglalja a termelés és a kereskedés, hogy nincs ideje imádkozni, tanulni, enni-inni, énekelni, szeretni.

Összefoglalva: A szombat ószövetségi elképzelésének középpontjában a gazdasági kényszerektől megszabadult és az élet teljességének megélésére felszabadult ember eszményképe áll; nem az a dolgunk, hogy javakat és tőkét halmozzunk fel, hanem hogy megteremtsük a jó élet és az igazságos együttélés lehető legjobb feltételeit; ezért a termelékenység fejlődését a jó élet és a társadalom minden tagja igazságos együttélésének szolgálatába kell állítani.

A mindenki számára felszabadított idő kultúrtársadalmi

A neoliberalizmus „csúcsra járta” a szűkösség gazdaságtanát, amely egy feje tetejére állított értelmű valóságból indul ki: hiányt és szűkösséget feltételez, és növekedést követel mindenekfelett, holott bőség, sőt túlaradó bőség van. A fölösleg közepette a növekedést prédikálja megoldásként, és ha az emberek nem hagyják, hogy a fogyasztásra mint elsődleges emberi kötelességre korlátozzák őket, akkor azt veti szemükre, hogy félelemből spórolnak. Az anyagi javak minden mértéken felüli bőségének ígéretével a szombat azt a víziót állítja szembe, hogy a technológiai és gazdasági fejlődést a jó élet és az emberek igazságos együttélésének szolgálatába állítsuk.

Unokáink gazdasági lehetőségei című, 1930-ban közzétett híres tanulmányában John Maynard Keynes brit közgazdász pontosan erre gondolt, amikor arról a reményről beszélt, hogy eljön az idő, amikor megoldják a szorongató gazdasági problémákat, s a gazdálkodás így a jó élet mellékes ügyévé válik.

Franz Segbers

Forrás: Junge Kirche 2004/4

A szombat rituáléja

A mindennapi életben mindannyian használunk szimbolikus rituálékat. Például amikor tiszteletünk jeleként megemeljük a kalapunkat, vagy valakivel kezét rázunk, hogy kifejezzük barátságos érzelmeinket – akkor nem nyelvi szimbólumokat használunk, hanem szimbolikus cselekvést végzünk. Az imént említettekhez hasonló szimbólumokat egyszerű és könnyű megérteni, éppúgy, ahogyan egyes álmok mindenki számára minden további nélkül világosak. Sok olyan vallási szimbólum is van, amely nehézség nélkül megérthető, mint például az a régi héber szokás, hogy a gyász jeleként megszagatják ruhájukat. Másfelől létezik sok más olyan rituálé, amely éppen olyan bonyolult, mint sok álom és mítosz szimbolikus nyelve, és éppen úgy értelmezésre szorul – ilyen a szombat rituáléja is.

A szombat megtartásának előírásai kiemelkedő helyet foglalnak el az Ószövetségben. Ténylegesen ez az egyetlen olyan rituálé, amelyet a

Tízparancsolat is megemlíti. „Emlékezz meg a szombatról! Tartsd meg szentül! Hat napon át munkálkodhatsz, és mindenfajta munkát végezhetsz. A hetedik nap az Úrnak, a te Istenednek szentelt pihenőnap. Azon semmilyen munkát nem végezhetsz: sem te, sem fiad és leányod, sem rabszolgád és rabszolganőd, sem állatod, sem az idegen, akinek lakójoga van városaidban. Mert hat nap alatt alkotta az Úr az eget, a földet és a tengert, a mindent, ami hozzájuk tartozik: a hetedik napon pihent. Ezért áldotta meg az Úr a szombat napját, és szentnek nyilvánította” (Kiv 20,8-11). A Tízparancsolat második változata (MTörv 5,12-15) ismét megparancsolja a szombat megtartását, ha ezúttal nem is Isten hetedik napi pihenésére hivatkozva, hanem az egyiptomi kivonulásra: „Gondolj arra: Amikor Egyiptomban rabszolgá voltál, az Úr, a te Istened erős kézzel és magasra emelt karral kivezetett onnan. Ezért tette kötelességeddé az Úr, a te Istened, hogy

megtartsd a szombatot” (MTörv 5,15).

A modern ember számára meg lehetőségek meggyőzőnek tűnik a szombat intézménye. Hogy az ember a hét egy napján kipihenje munkája fáradalmait, magától értetődő társadalomhygiéniai intézkedésnek tűnik, amelynek az a célja, hogy megteremtse azt a testi és szellemi nyugalmat és ellazulást, amelyre szükségünk van ahhoz, hogy a mindennapi munka el ne nyeljen minket. Ez a magyarázat a maga területén kétségtelenül helytálló, de nem válaszol meg néhány kérdést, amely akkor vetődik fel, ha közelebbről megnézzük a Bibliának a szombatra vonatkozó parancsát, és különösen a szombat rituáléját, ahogyan az a Biblia utáni hagyományban kifejlődött.

Miért olyan fontos ez a társadalomhygiéniai törvény, hogy fölvevették a Tízparancsolatba, amely különben csak alapvető vallási és etikai elveket fektet le? Miért hozzák összefüggésbe Isten hetedik napi „pihe-

nésével”, és mit jelent az, hogy Isten „pihent”? Annyira antropomorf az istenképünk, hogy Istennek hat napi kemény munka után ki kell pihennie magát? A Tízparancsolat második változata miatt a szabadsággal hozza összefüggésbe a szombatot, és miért nem Isten pihenésével? Mi a két magyarázat közös nevezője? Továbbá – és talán ez a legfontosabb kérdés – hogyan magyarázhatjuk meg a bonyolult szombatrituálét, ha ragaszkodunk a pihenés társadalomhygiéniai értelmezéséhez?

Az Ószövetségben az a férfi, aki „szombaton fát gyűjt”, szombatgyalázónak számít, és halállal büntetik (Szám 15,32-33). A későbbi fejlődés során nemcsak a mai értelemben vett munkát tiltják meg, hanem az ilyen és hasonló tevékenységeket is: tüzet gyújtani, akkor is, ha a kényelmet szolgálja, és semmilyen testi erőfeszítést nem kíván; akár egyetlen fücsomót is kihúzni a földből; bármit is vinni, még ha oly könnyű lenne is, mint egy zsebkenő. Mindezekben nem a testi erőfeszítés értelmében vett munkáról van szó: ennek kerülése gyakran terhebb és kényelmetlenebb, mint a kivitelezése lenne. Egy eredetileg „józan” rituálé különös és kényszeres túlzásával lenne itt dolgunk? Nem, hanem a munkáról és a pihenésről alkotott olyan felfogással van itt dolgunk, amely különbözik a mi modern felfogásunktól.

Először is: a Biblia, és később a Talmud is, a munkát nem testi erőfeszítésként fogja föl, hanem **a meghatározás** nagyjából így hangzik: „**munka**” az ember minden beavatkozása a fizikai világba, akár konstruktív az, akár destruktív. A „pihenés” az ember és a természet közötti béke állapota. Az embernek érintetlenül kell hagynia a természetet, semmilyen módon nem változtathat rajta, akár azzal, hogy valami újat hoz létre benne, akár azzal, hogy valamit elpusztít. A legkisebb változtatás is, amelyet az ember a természeti történésben végrehajt, a nyugalom megsértése. *A szombat* az ember és a természet közötti tökéletes harmónia napja. Az ember és a természet egyensúlyának bármiféle megzavarása „**munka**”. Ennek az általános meghatározásnak az alapján érthetjük meg a szombat rituáléját.

Egy gyufát meggyújtani vagy egy fücsomót kihúzni a földből nem kíván ugyan erőfeszítést, ám mindkettő annak szimbóluma, hogy az ember beavatkozik a természet folyamataiba, mindkettő megtöri az

ember és a természet közötti békét. Ez az elv teszi világossá, miért tiltja a Talmud, hogy valamit, legyen az mégoly könnyű, magunkkal vigyünk. Önmagában a cipelés nem tilos. Például saját házamon belül vagy saját földemen szabad nehéz terhet vinnem anélkül, hogy ezzel megsérteném a szombat parancsát. De még egy zsebkenőt sem szabad egyik területről a másikra vinnem, például egy lakásból az utca nyilvános területére. Ez a parancs a béke eszméjének a szociális területről a természet területére történő kiterjesztése. Az embernek *nem szabad beavatkoznia a természet egyensúlyába*, vagy azt megváltoztatnia, éppoly kevéssé, mint ahogy *nem szabad megváltoztatnia a szociális egyensúlyt* sem. Ez nem csupán azt jelenti, hogy nem szabad üzletelnie, hanem azt is, hogy kerülnie kell a birtokátruházás legegyszerűbb formáját is, nevezetesen egy tárgy átvitelét egyik területről a másikra.

A szombat **az ember és a természet**, valamint **az ember és az ember közötti egység** állapotát szimbolizálja. Ha az ember nem dolgozik – azaz nem vesz részt a természetben és a társadalomban zajló változások folyamataiban –, akkor *szabad* az idő bilincseitől, ha csak a hét egy napján is.

Ennek az eszmének a teljes jelentősége csak az ember és a természet viszonyáról alkotott **bibliai felfogás** összefüggésében válik érthetővé. Ádám bukása előtt az ember teljes harmóniában élt a természettel; aztán az engedetlenség első aktusa, amely egyúttal az emberi szabadság kezdete, „megnyitja szemeit”, úgyhogy most tudja, mi a jó és a rossz, tudatosan benne ön maga és embertársai létezése. Engedetlensége miatt Isten megátkozta az embert.

Miben áll ez az átok? Ellenségességet és harcot hirdet ember és állat között („Ellenségességet támasztok közötted – a kígyó és az asszony között –, utódod és az ő utóda között. Ő fejedet tapos, te pedig sarkán találod el”: Ter 3,15), ember és szántóföld között („Átkozott miattad a szántóföld. Fáradsággal fosz táplálkozni belőle életed minden napján. Tővist és bogáncsot terem neked, és a föld növényeit kell enned. Arcod verejtékével fogod enni kenyeredet, míg nem viszatérsz a földre”: Ter 3,17-19), férfi és nő között („Vágyakozol a férfi után, de ő uralkodni fog rajtad”: Ter 3,16), a nő és saját természetes funkciója között („Fájda-

lommal szülsz gyermeket”: Ter 3,16). Az eredeti *harmónia helyébe vita és harc lépett*.

Mi tehát – a prófétai látásban – az ember célja? Az a célja, hogy **ismét harmóniában éljen** embertársaival, az állatokkal és a földdel. Az új harmónia különbözik a Paradicsom harmóniájától. Csak úgy érhető el, ha az ember teljesen kifejlik, hogy valóban emberivé váljék; ha megismeri az igazságot, és igaz módon él; ha annyira kifejleszti értelmének erejét, hogy szabaddá válik az emberi bilincsektől és az irracionális szenvedélyek bilincseitől. A próféták igehirdetésében ennek az eszmének számtalan szimbólumával találkozunk. A föld ismét korlátlanul termékeny, a kardokat ekevasakká alakítják, az oroszlás és a bárány békében él egymással, nem lesz többé háború, az asszonyok fájdalom nélkül szülik gyermekeiket (Talmud), az egész emberiség igazságban és szeretetben egyesül. Ezt az új harmóniát – amelynek elérése a történelmi folyamat célja – szimbolizálja a *Messias* alakja.

Most már teljesen megérthetjük a szombat rituáléjának jelentését. A szombat **a messiási kor elővételezése**, amint a messiási korszakot az „örök szombat” korának nevezik is. Ténylegesen azonban a szombat nem csupán a messiási kor szimbolikus elővételezése, hanem ama kor reális előfutárának is tekintik. Ahogy a Talmudban áll (Szombat 118a): „Ha egész Izrael csak egyetlen alkalommal (egymás után) két szombatot teljesen és tökéletesen megtartana, itt lenne a Messias.”

Pihenni és nem dolgozni ezek szerint egészen más jelentéssel bír, mint a mi modern „kikapcsolódásunk”. A pihenés állapota, amelynek egyszer meg kell valósulnia, az ember és a természet, illetve az ember és az ember közötti viszonyban: a harmónia, a béke, a be-nem-avatkozás viszonya. A *munka* a konfliktus és a diszharmónia szimbóluma; a *pihenés* a méltóság, a béke és a szabadság kifejezése.

Ha ezt megértettük, **választ találunk** egyes korábban felvetett kérdésekre is. A szombat rituáléja azért foglal el olyan központi helyet a bibliai vallásban, mivel a szombat több, mint modern értelemben vett „pihenőnap”; **a szabadság szimbóluma**. Ez Isten „pihenésének” a jelentése is. *Istennek* nem azért van szüksége erre a pihenésre, mert fáradt; ez a pihenés azt a gondolatot fejezi ki, hogy bármily nagy is a

teremtés, a béke még nagyobb dolog: a teremtés megkoronázása. Ugyanígy *az ember is* csak akkor egészen ember, amikor nem dolgozik, amikor békében él a természet-

tel és az embertársaival; ezért indokolja meg a szombatparancsot egyszer Isten pihenése, máskor pedig a szabadulás Egyiptomból. Mindkettő ugyanazt jelenti, s kölcsönösen

egymást magyarázzák: a pihenés szabadság.

Erich Fromm

Adósságelengedés

Nem kérdés: az adósságokat vissza kell fizetni. Itt van valaki, aki kötelezettséget vállalt, amikor pénzt vett föl; kötelessége egy későbbi időpontban kiegyenlíteni az adósságot. – Ez az elterjedt elképzelés. A gazdasági adósságok gyakran morális felelősséggel kapcsolódnak össze, mindenekelőtt akkor, ha az adós nem tudja teljes egészében vagy a megegyezett időpontban visszafizetni tartozását.

Nem kérdés: az adósságokat el kell engedni. Szabályos időközökben, újból és újból. – Azok a keresztények, akik vasárnaponként istentiszteletre gyűlnek össze, ilyenkor minden alkalommal adósságelengedésre kötelezik magukat. A Miatyánkban tartozásuk elengedését kérik Istentől, és egyúttal kijelentik, hogy ők maguk már elengedték adósaik tartozásait, vagy legalábbis szándékoznak ezt megtenni: „ahogy mi is megbocsátunk az adósainknak”. A 16. században igen használatos „adós” szó – akárcsak az a görög szó, amelynek ez a fordítása – elsősorban a gazdasági jellegű adósságot jelenti. De a Miatyánk imádkozói közül aligha akad olyan, aki még erre gondol.

Ne legyen közöttetek szegény!

Pedig nagyon is kézenfekvő, hogy a bibliai hagyománynak megfelelően a Miatyánk kérésében szereplő adósokban gazdasági adósságokat is lássunk, sőt elsősorban őket lássuk. Mert bibliai parancs, hogy az adósságokat szabályos időközökben meg kell szabadítani adósságuktól. A *Második Törvénykönyv*, azaz Mózes 5. könyvének 15. fejezete régebbi törvényszövegeket foglal össze azzá a követelménnyé, hogy minden 7. évben el kell engedni az adósságokat, és ezt az évet „*az elengedés évének*” nevezi. A laza fizetési morál menlevele ez? Talán. Mindenesetre a törvény inti a lehetséges hitelezőket, nehogy a közelgő elengedés évére vetett tekintettel megtagadják a hitelezést. Ellenkezőleg, arra szólítja fel őket, hogy ennek ellenére nagyvonalúan kölcsönözzenek (5Móz 15,9) – és ezzel

teljesen tudatosan írjanak le egy hitelt.

„Ha csak azoknak adtok kölcsönt, akiktől reméletek, hogy viszszaadjátok, miféle jóság ez?”, kérdezi Jézus a Lukács-evangéliumban (6,34). Ez nyílt felszólítás hitelezésre, azzal a kockázattal is, hogy a hitelt majd le kell írni. Közben csak úgy mellékesen azt is említsük meg, hogy a bibliai parancs értelmében a hitelek esetében nem számoltak kamattal (2Móz 22,24; 3Móz 25,36-37; 5Móz 23,21) – vagyis még a kölcsön összegét se várja vissza az ember!

Emellett az elengedés évének törvénye előírta, hogy azokat az embereket, akik adósságaik miatt rabszolgaságba kényszerültek, ismét szabadon kell engedni – és ráadásul tisztességes indulótökét kell kapniuk útravalóul: „Amikor szabadon bocsátod, ne üres kézzel küldd el, hanem lásd el bőven a nyájadból, a szérűdről és a borsajtódból; adj neki abból, amivel megáldott téged Istened, az Úr” (5Móz 15,13-14)! A Miatyánk szóban forgó kéréséhez hasonlóan a törvény összefüggést teremt az Istentől kapott kegyelem és az adósságelengedés között; em-

